

ПРОФЕСІЙНЕ ЧИТАННЯ ЯК КОМУНІКАТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДОКУМЕНТОЗНАВЦЯ

Обґрунтовано комунікативну природу та запропоновано структуру професійного читання документознавця.

Ключові слова: *функціональна грамотність, комунікативна природа читання, професійне читання документознавця, структура професійного читання документознавця.*

Обоснована коммуникативная природа и предложена структура профессионального чтения документоведа.

Ключевые слова: *функциональная грамотность, коммуникативная природа чтения, профессиональное чтение документоведа, структура профессионального чтения документоведа.*

Records information managers' professional reading is considered as a communicative process. The structure of records information managers' professional reading is suggested.

Key words: *functional literacy, communicative nature of reading, records information managers' professional reading, the structure of records information managers' professional reading.*

Обов'язковою умовою досягнення високої якості соціальної комунікації, зокрема документальної, є високий фаховий рівень професіоналів-посередників (у цьому разі — документознавців), завдання яких полягає в забезпеченні стійкого зв'язку між автором документа і його користувачем. Для ефективної роботи з базовою одиницею соціально-документної комунікації (документом) документознавець має опанувати один із провідних видів своєї професійної діяльності — професійне читання, комунікативна природа та структура якого потребують детальнішого вивчення.

Аналіз останніх наукових публікацій свідчить, що педагогічні дослідження формування комунікативних умінь майбутніх документознавців у ВНЗ [7] розглядають комунікативні вміння в міжособистісному аспекті, що, вочевидь, абсолютно природно для професій, які, згідно з класифікацією Є. Климова, належать до групи «людина-людина» і передбачають необхідність тісних міжособистісних контактів для успішного здійснення професійної діяльності [6].

Проте міжособистісна комунікація є тільки одним із видів соціальної комунікації. Інший її аспект — документальна комунікація як сфера професійної освіти — до уваги не брався і до недавня залишався недостатньо вивченим. Документальна комунікація оснований на документі й опосередковується ним під час обміну та передавання інформації (знань) у часі й просторі за допомогою документів різних видів і типів. Вона є сукупністю

документів, відправників документної інформації (автор, видавництво), її споживачів (читач, слухач, глядач), професійних посередників (бібліотекарі, бібліографи, фахівці в галузі інформації та документації), виробничих процесів (створення, оброблення, зберігання, розповсюдження й використання документів) і відносин між ними, зумовлених внутрішніми властивостями системи та зовнішніми обставинами її суспільного функціонування [5, с. 4–11].

Оскільки у фаховій діяльності документознавці працюють з документами, що є поєднанням різних знаків, цифр, кодів, формул, відображених різними мовами, таких професіоналів слід долучити до групи «людина–знакова система». Отже, зрозуміло, що безпосередній успіх професійної діяльності документознавців (спеціальність яких належить до групи «людина–знакова система») безпосередньо залежить від уміння успішно здійснювати комунікацію не тільки з присутньою поряд людиною (замовником, колегою тощо), але й з автором певного письмового повідомлення (документа), відстань до якого вимірюється не тільки в кілометрах, а іноді навіть у роках чи тисячоліттях. Крім того, розуміння повідомлення може ускладнюватися певними мовними чи культурними бар'єрами. У такому разі успіх залежить від уміння фахівця правильно зрозуміти повідомлення вхідного документа (власне прочитати текст або усвідомити інформацію нетекстового документа, застосувати фонові знання) та створити вихідний. Вочевидь, сфера комунікації документознавця обмежується, з одного боку, вхідним документом, а з іншого — вихідним, що і є практичним виміром документальної комунікації. Тому найважливішими комунікативними вміннями для успішного виконання професійних завдань є ті, які пов'язані з письмовою комунікацією, зокрема читанням. Проте читання як фаховий комунікативний процес документознавця, який потребує особливих комунікативних умінь, залишається недостатньо дослідженим.

Мета статті — обґрунтувати комунікативну природу та визначити структуру професійного читання документознавця. Спочатку з'ясуємо сучасне розуміння поняття читання, а також пов'язаних із ним — грамотності й тексту, детальніше розглянемо обґрунтування комунікативної природи читання у взаємозв'язку з багатofункціональним характером тексту та визначимо суть професійного документознавчого читання.

Читання — один з основних способів пізнання дійсності, яка представлена в знаковій формі. Художня література, друковані й електронні періодичні видання стосовно проблем науки, техніки, економіки, політики, культури, мистецтва, історії, філософії

розширюють знання про всесвіт, надають матеріал для розуміння й оцінювання довілля та поточних подій, створюючи підґрунтя для прийняття компетентних рішень у повсякденному житті та професійній діяльності.

Сучасні проблеми читання привертають увагу міжнародних освітніх організацій, зокрема Міжнародної асоціації читання (IRA). Дослідження цієї організації є комплексними, визнають взаємозв'язок психолого-педагогічного аспекту з проблемами культурної політики та права і спрямовані на пошук практичних засобів подолання функціональної безграмотності серед населення. У цьому разі слід наголосити на новому розумінні терміна грамотність, який нині, окрім уміння читати й писати, передбачає ще й комп'ютерну грамотність. Тому, з прагматичної точки зору, читання є наріжним каменем повсякденної практичної діяльності людини, а під грамотністю розуміють такий рівень «розпізнавання» письма, який сприяє кар'єрному зростанню по службі й передбачає вміле використання електронних носіїв інформації. Відтак, функціональна грамотність є універсальним способом адаптації до соціально-трудових умов [4].

На теренах колишнього СРСР поки що тільки в Росії (де рівень функціональної безграмотності школярів сягнув понад 10% порівняно з 1% у розвинених країнах) на державному рівні продемонстрували розуміння того, що в умовах руху до інформаційного суспільства читання забезпечує рівні можливості для здобуття освіти впродовж життя. Дослідження російських науковців засвідчують зміни в читацькій культурі: засобами наукової та ділової комунікації дедалі частіше стають відомче листування, неопубліковані звіти досліджень, конспекти, рукописи, оголошення, різноманітна довідкова інформація [3]. Проте науковці занепокоєні тим, що читацька компетенція звужується до технічних навичок роботи з текстом, тоді як поза увагою залишаються власне комунікативні вміння: поєднання прочитаного з набутим досвідом і відомостями з інших галузей знань (культури, соціального та мовного надбання інших народів), поновлення контексту, поєднання в одне ціле різних компонентів тексту, критичне осмислення тексту, опрацювання текстів великого обсягу тощо [8]. Водночас інформатизація суспільства спричинила виникнення глобальної проблеми — труднощів у концентрації уваги сучасної людини. Хоча використання аудіовізуальних засобів може стимулювати увагу до друкованого слова. Поширення аудіовізуальних носіїв інформації зумовило виникнення нового феномену в читацькій культурі — аудіовізуального тексту, водночас проблеми аудіального розуміння тексту [4]. Для усунення означених недоліків у Росії ухвалено на 2007–2020 рр. національну

програму підтримки та розвитку читання як найважливішого механізму підтримання професійних і повсякденних знань [8].

Послугуючись загальним визначенням комунікації та її складових, проаналізуємо читання і текст у контексті здійснення комунікативного акту.

Багатогранність читання як явища спричинила існування різних визначень його як поняття. Чи не найпростіше пропонує П. Гіббонс: «Читання — це процес добування значення із друкованого тексту/видання» (переклад наш — О. Я.) [2, с. 19]. Загальноприйняте визначення належить С. Фоломкіній, яка вважає читання перцептивно-внемичною діяльністю, спрямованою на витягнення інформації з друкованого тексту. Саме наявність конкретної мети зумовлює аналітико-синтетичний характер читання як виду мовленнєвої діяльності [9, с. 22]. Отже, визначення ґрунтується на взаємодії з текстом і передбачає розуміння суті тексту як авторського послання.

Поняття текст є предметом дослідження різних наук, а тому його по-різному описують лінгвісти, семіотики та психологи, лінгводидакти чи журналісти. Доречно навести ті визначення тексту, які долучають поняття комунікативності. Зокрема, текстом вважають основну комунікативну одиницю, яку використовує людина в процесі мовленнєвої діяльності, і, водночас, продукт такої діяльності [1, с. 352]; складну одиницю спілкування (А. Бабайлова) [2, с. 42].

Отже, друкований текст можна водночас розглядати як повідомлення (семантичну інформацію), створене автором тексту (він є водночас джерелом повідомлення №1 та учасником комунікативного акту — комунікантом №1) у знаковій формі (тобто як семіотичну інформацію, передану у формі літер, з яких складаються слова) і невідривне від каналу передачі. Разом з тим, на думку автора, текст є продуктом комунікації. З тексту читач (адресат повідомлення, а водночас і комунікант №2) може сприйняти як сигнали зміст повідомлення, розшифровуючи його знакову форму. З позиції читача, текст — ще й джерело інформації №2, канал та засіб її передачі.

Ставлення до читання як до процесу передавання закодованих у вигляді знаків повідомлень передає спрощене розуміння феномену. Суть і значення друкованих знаків потребують відповідного сприйняття й розуміння. Іншими словами, текст має об'єктивну форму — письмового повідомлення і суб'єктивну — процесу його сприйняття та розуміння. Із суб'єктивної точки зору інформація з тексту є результатом її сприйняття, розпізнавання, з'ясування значення і суті, перекодування та систематизації. Такий підхід не позбавляє текст комунікативності,

оскільки характеризує його як висловлювання, що значно більше за інформацію. Комунікативна суть тексту стає ще чіткішою, якщо розглядати його як діалог між автором та читачем, що передбачає певний зворотний зв'язок. Між автором і текстом, читачем і текстом та, нарешті, автором і читачем відбувається не обмін інформацією, а осмислений процес спілкування, опосередкований життєвим досвідом та особистим ставленням кожного з учасників комунікативного акту. Відсутність прямого контакту (іноді не тільки в просторі, але й часі) спричиняє певні труднощі щодо розуміння тексту читання, причиною яких можуть бути мовний бар'єр, різниця у віці, статі, національному, етичному та релігійному вихованні, рівні освіти й соціальному становищі автора та читача тощо. Зміст відновленого тексту в різних читачів також може не збігатися через різницю в особистому соціальному досвіді кожного. Відповідно, будуть різнитися і результати читання.

Отже, читання — це когнітивний процес, оскільки забезпечує новими та поглиблює вже наявні знання під час взаємодії з текстом, що потребує від читача високого ступеня активності й уваги. В епоху технотронної глобалізації читання тісно пов'язане з інформаційно-комп'ютерною діяльністю, набуває нових форм і наповнюється новим змістом, перетворюється на складову інформаційної, інформаційно-логічної, ораторської та комунікативної культури фахівця.

Функціональне читання — це вміння читати текст (документ, науково-популярну, фахову статтю тощо) з певною метою. Якщо для такого читання використовуються тексти (зокрема електронні, аудіовізуальні) з Інтернету чи іншого засобу масової інформації, то функціональна грамотність перетворюється на частину медіаграмотності індивіда. Одним із видів функціонального читання можна вважати професійне читання, мета якого — забезпечити успішне виконання завдань трудової діяльності та сприяти здійсненню успішної професійної кар'єри.

Під професійним читанням документознавця слід розуміти сформований комплекс умінь і навичок, які забезпечують ефективне читання фахових і загальнотематичних текстів будь-якого виду (візуальних, аудіотекстів, аудіовізуальних), представлених у традиційній (рукописній або друкованій) або електронній формі та переданих будь-яким каналом передачі (документом, ЗМІ (періодика, радіо, Інтернет) тощо), що вможлиблює успішне здійснення фахової діяльності, а відтак є складовою професійної компетенції документознавця.

У методичній літературі [1; 2; 9] найчастіше пропонуються такі критерії класифікації видів читання: за мовою тексту (читання

рідною мовою та іншомовне читання); за психологічною настановою (аналітичне, синтетичне); за цільовою спрямованістю (ознайомлювальне, пошукове, вивчальне); за рівнем перероблення інформації (сприймання графічних комплексів; добування фактичної інформації; осмислення одержаної інформації); за способом розкриття змісту (з розумінням основного змісту, із загальним охопленням змісту, з повним розумінням змісту).

Щодо першого критерію зауважимо, що для українських документознавців основною мовою для роботи з документами має бути українська, яка визначена державною та є мовою ведення документації в установах і організаціях. Тому тексти, написані іншою мовою, вважатимемо іншомовними. Іншомовне читання є окремим різновидом читання, під час якого на одному кінці комунікативного ланцюжка існує іншомовний оригінальний текст, на іншому — тексту немає. Натомість є численні гіпотези та здогади щодо можливих значень й інтенцій автора. Людина читає вихідний текст, намагаючись зрозуміти його, використовуючи при цьому свій досвід, енциклопедичні знання, перекладацькі вміння та вміння перероблення тексту. Читання іншомовних текстів для забезпечення успішного виконання завдань фахової діяльності становить певну частину професійного читання документознавця і є засобом виконання професійних обов'язків. Очевидно, що формування необхідних для професійного читання комунікативних умінь пов'язане з формуванням комунікативної компетенції в рідній та іноземній мовах.

Основою поділу читання на аналітичне та синтетичне є психологічна настанова на детальне сприйняття тексту зі встановленням мовних форм та структурно-семантичних і функціональних зв'язків у першому випадку або швидке читання з розпізнаванням контекстного значення — у другому [1, с. 21]. Ретельний аналіз визначень видів читання з таких чотирьох груп спонукає до висновку, що спільним підґрунтям для цих класифікацій є стратегія та повнота отримування інформації з тексту: якнайповніше (вивчальне, з повним розумінням змісту), розуміння основного змісту (переглядове), загальне охоплення змісту (ознайомлювальне), окремі факти (пошукові, набуття фактичної інформації). Графічна структура тексту — предмет уваги в разі аналітичного читання та сприйняття графічних комплексів. Під час критичного осмислення інформації відбувається найповніше комунікативне сприйняття тексту.

На думку С. Фоломкіної, всього чотири види читання — ознайомлювальне, вивчальне, пошукове та переглядове — надають змоги задовольнити практично всі комунікативні, пізнавальні й естетичні потреби в процесі читання [9, с. 25]. Проте,

розглядаючи професійне читання документознавця, яке визначається його фаховими обов'язками, виявляється, що документознавці не тільки працюють з готовими текстами документів, але й створюють нові. Відтак, пропонуємо виділити ще один критерій класифікації читання — за ступенем готовності тексту, тобто розрізнити читання готового тексту й читання тексту в процесі його створення. В останньому випадку документознавець фактично виконує функцію редагування або саморедагування, що вможливує виокремлення документознавчо-редакторського читання як виду професійного документознавчого читання.

Процес редагування (і саморедагування в нашому випадку) передбачає кількарізне прочитування тексту. Фахівці з редагування найчастіше виділяють три види редакторського читання: ознайомлювальне, поглиблене та шліфувальне. У кожного з них — своя мета: зрозуміти текст загалом, побудувати модель читача та знайти способи вплинути на нього, сформулювати особливості твору й автора — під час ознайомлювального читання; забезпечити органічну єдність і логічну довершеність вираження авторської думки, одночасно наблизивши її до можливостей читача — під час поглибленого читання; усунути дрібні недоліки на завершальному етапі — під час шліфувального читання [10, с. 97].

На основі зіставного аналізу літератури з методики навчання читання та виробничих завдань документознавця запропоновано структуру професійного читання документознавця.

Рис. Структура професійного читання документознавця

У комунікативній підготовці майбутніх документознавців слід зважати належність фаху до групи «людина-знакова система», тому комунікативна підготовка має спрямовуватися на формування комунікативних умінь, необхідних для здійснення документної комунікації. З'ясовано, що читання є професійним комунікативним процесом для документознавця, оскільки ґрунтується на роботі з базовою одиницею соціально-документної комунікації — документом, що визначає доцільність застосування медіаосвітніх технологій на основі медіатекстів різних видів, зокрема періодичних видань. Запропоновано структуру фахового документознавчого читання.

Список літератури

1. Азимов Э. Г. Словарь методических терминов / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. — СПб. : Златоуст, 1999. — 472 с.
2. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання в немовному ВНЗ : моногр. / Галина Василівна Барабанова. — К. : ІНККОС, 2005. — 315 с.
3. Бирюков П. Б. Европейский форум: социологическое исследование чтения // Социологические исследования / П. Б. Бирюков. — 2001. — №1. — С. 142–144.

4. Борисова О. А. Чтение глазами участников первой конференции, посвященной читательской культуре в XXI веке [Электронный ресурс] / О. А. Борисова // Homo Legens-3. — Режим доступа : [http:// www. rusreadorg.ru/ issues/borisova/3.htm](http://www.rusreadorg.ru/issues/borisova/3.htm).
5. Василик М. А. Наука о коммуникации или теория коммуникации? К проблеме теоретической идентификации [Электронный ресурс] / М. А. Василик // Актуальные проблемы коммуникации : сб. науч. тр. — СПб., 2004. — С. 4–11. — Режим доступа : <http://www.abcglobe.com/vasilik.htm>.
6. Климов Е. А. Введение в психологию труда : учеб. для студ. вузов / Е. А. Климов. — М. : Культура и спорт; М. : ЮНИТИ, 1998. — 350 с.
7. Назаренко Н. С. Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Назаренко Наталія Степанівна. — К., 2008. — 203 с.
8. Национальная программа поддержки и развития чтения [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.farpmc.ru/news/info/item2003.html>.
9. Фоломкина С. К. Обучение чтению на иностранном языке в неязыковом вузе / С. К. Фоломкина. — М. : Высш. шк., 1987. — 207 с.
10. Якібчук М. В. Редагування спецдокументації : конспект лекцій / Якібчук М. В. — Івано-Франківськ : Факел, 2005. — 172 с.

Надійшла до редколегії 28.11.2012 р.